

הפושעים ההיטלראים בחצר המחנה, ראו שהם נמצאים בקרבת הדלת שהובילה לנגררה. יחד עם זה הם שמו לב שהדלת הייתה קצת פתוחה. הם ראו בזה סימן נבואי טוב, שהכניסה דרך דלת זו תציל אותם מאבדון. מיד הם הוציאו אל הפועל מחשבה זו, ונכנסו מבלי שהמנוולים ישגיחו בהם. בפנים התחילו לחפש מקום להסתתר. תוך זמן קצר הם ראו חור גדול בקיר, ובקרבת מקום הייתה מונחת כמות גדולה של לבנים. מיד נולדה התכנית, שיסגרו את עצמם בתוך הקיר. שניהם עבדו בכוחות מוגברים בהרמת הקיר מעליהם. הם עברו רגעים קשים של מתח ופחד, כאשר המנוולים נכנסו כמו רוח סערה כשהם מחפשים ומכים בגרזנים על כל מקום חשוד. כנראה ההשגחה העליונה שמרה עליהם, כי השודדים לא גילו אותם. לקורותינו הצוועתיות היה מעם של איזה סיפור אימה שסופר על רקע של חוויות רגשיות.

באותה תקופה, כרעם ביום בהיר נפל עלינו אסון בלתי צפוי. באופן לגמרי לא צפוי באו למחנה שלנו כמה אנשי גסטפו, עם הדרישה לספק להם כמה גברים צעירים ובריאים הדרושים לעבודה קשה. בין אלה שנבחרו ונועדו להשלח אל הבלתי ידוע היה אחי שמואל. אני ובלירקה הצדעצענו עד עומק נפשנו מהארוע הזה, הרינו נוכחות כשלקחו את מגיננו היחיד. ברגע שלקחו את אחי נשארנו קבורות. נשארנו בודדות ועזובות. נודע לנו שלקחו את שלנו ל-"לופמשווצוופה" (הגנה נגד מטוסים) בשדה התעופה בסטריי. דאגה וחשש כבד לחינו ובריאותנו של אחי העיקר עלינו. רדפו אותי מחזות בלהות, בהם ראיתי את הברברים רודפים את קרבתיהם וביניהם אחי. לא יכולתי להקל על עצמי בכלום בסבל קשה זה, משטר חירי המחנה דרש עבודה נורמלית יומיומית. היותי צריכה להשאיר את ילדתי החולה והמפונחת לבד במחנה, אשר כתוצאה מארועי הבלהות האחרונים נהיתה יותר פחדנית ונהגה תמיד להסתתר בפינות. אחרי שובי מהעבודה היותי מוצאת אותה תמיד מתחבאת.

פעם זכורה אחת, כשהלכתי עם קבוצת נשים קטנה לעבודת הגן, פגשתי באופן בלתי צפוי דויד שלנו לשעבר, מר אוהלסקי. בראותו אותי נגש אלי ועצר אותי במלים: את חיה? הרי זה נס אמיתי! בדרך אותי לשלום כשהוא מצטלב. הוא התעניין מי מבין קרובי עוד בחיים. השתדלתי לקצר במהירות וספרתי לו שאחי נלקח על ידי

הגרמנים לעבודת פרך ואני ובתי נמצאות במחנה. מר אוהלסקי הסביר לי במלים קצרות, שיש לו חוב של תודה להורי ז"ל ואסור לו לשכוח זאת, כי כאשר התגורר עם משפחתו בבית שהיה שייך להורי היה במשך תקופת מה מובטל, מצא את עצמו במצב כלכלי קשה, והורי התגלו כאנשים מבינים ולא דרשו ממנו תשלום שכר דירה. היום, כשבי, בתם, פגע אסון, הוא רוצה לבוא לעזרתי. הוא סבור שהעזרה הגדולה ביותר שיוכל להושיט לי היא שיטפל בילדתי. כבלונדינית בהירה היא תוכל בגלוי ובלתי חשש לשהות ולשחק בקרב ילדיו. הודיתי מכל הלב לאוהלסקי על העזרה שהציע, ואשר קויתי לנצל אותה בימים הקרובים ביותר. כל הזמן היתי תחת הרושם של דבריו הבלתי נשכחים של אוהלסקי, שהבטיח סעד אנושי.

בקבוצת הנשים המועסקות בגננות היתה גם שכנתנו לשעבר שהתגוררה שנים רבות ברח' פנסקה / קושצ'ושקו, סבינה, שמה אחרי הנשואים סגל. בלכתנו ובעבדנו יחד תמיד דברנו על הבעיות המציקות לנו. ידענו שבכל יום עלול לקרות אסון, משלוח למקום ממנו אין חזרה. הגיעו אלינו שמועות שמי שמגיע לפלשוב עם ילד שניצל מהפוגרומים והאקציות, הולך מיד לתנור. סבינה עודדה את רווחי ושדלה אותי לברוח ממחנה העבודה כל עוד יש זמן, כי אחר כך, כשנהיה מוקפים בצבא, זה יהיה בלתי ניתן להשגה. קבענו בינינו שביום ראשון הקרוב, בלי קשר למג האויר, נעזוב את המחנה, נברח ונסתתר איפה שרק אפשר. כשהגיע יום ראשון, ביולי שנת 1944, הצלחנו בשונה טובה לחמוק מהמחנה כשארש לא מבחין בנו. היה זה יום גשום, לא שמנו לב עם סבינה שיררד גשם שוטף, בצענו את התכנית בהתאם למה שקבענו. כשמצאנו את עצמנו כבר במרחק מה מהמחנה, בשדה של ורלף, מקום משחקי ילדותי שהיה גם קרוב לבית הורי ברח' פנסקה / קושצ'ושקו, רק כחל קטן ועליו גשר חברו את הרחוב הראשי של בוריסלב עם שדה גדול ובוסתן פירות. שם תחת העצים הסתתרנו מהגשם. לידו היה בית יהודי הרוס למחצה, אשר גם לא סרב לארח אותנו. שם חכינו עד ערוב היום עם הכונה, שכאשר בכל מקום תשרור אפלה, נשים פעמינו למשפחת אוהלסקי אשר לפני זמן מה עברו מהבית שלנו אך נשארו באותו רחוב, רק החליפו את סביבת הבית. סמטה קטנה לעומק מרכז הרחוב הראשי הראתה מרחב גדול של שדה, שם רעו עצים רבות. על משמח השדה היו צרוקים כמה

בתים קטנים. באחד מבתים אלה, בני הקומה האחת, גרה משפחת אוהלסקי עם שלשת ילדיהם הקטנים. בתי הקטנה סטלה חכתה כבר לרגע שתכיר אותם, קוותה למצוא בהם חברים טובים למשחק, האיצה לעזוב את החורבה ההרוסה וללכת למשפחת אוהלסקי. עברנו בבישנות את סף ביתם. ראינו בהקלה שהתקבלנו בידידות, עם סימני השתתפות בצער. אשתו של אוהלסקי כבדה אותנו במרק חם, עודדו אותנו להמשך המאבק, כי אך שהמצב נראה עכשיו יש סכוי לשחרור מהיר, היות והסובייטים נמצאים כבר בשערי לבוב. על כן יש תקווה שאסוננו וסבלנו יסתימו אולי אפילו בעוד כמה שבועות. לאור פרספקטיבה כזו צריך להושיט לנו יד מסיוע. הודינו בחום לאנשים אצילי רוח אלה על טוב לבם וההבנה שהראו כלפינו בשעת מחסורנו. משפחת אוהלסקי הדגישו בפנינו שבמשך היום אסור לנו להראות את עצמנו אפילו בקרבת ביתם, כדי שאף עין של שכן לא תראה אותנו, רק בשעת ערב מאוחרת אנחנו יכולות להשתמש בדיר, שם שהו העצים שלהם. שם על האדמה יש מצע קש, והעצים לא יגרבו בשלילה על כך שנשהה כמה שעות בקרבן. את הדיר עלינו לעזוב ללא תנאי כמה שיותר מוקדם, כשרק יתחיל להאיר היום, על מנת שאיש לא ישגיח בנו. משפחת אוהלסקי השמיעו את כל האזהרות וגם הודיעו לנו שאם מישהו בלתי רצוי יופיע בדיר וימצא אותנו שם, עלינו לומר שנכנסנו לדיר בלי לשאול רשות וברי ידיעת בעלי הבית. כדי שלא יסתכנו בראשיהם. הבענו את הסכמתנו לכל והודינו מכל הלב על טפולם בנו. אולי שבוע שלם נמשכו נדודינו מהסביבה של אוהלסקי לשיחים המוכרים לנו והמארחים אותנו ברצון. היתתי מאושרת שילדתי מצאה מחסה אצל אנשים טובים והגונים ואינה צריכה לנדוד ולהתגלגל כמו אני וסבינה, כאשר באופן לגמרי בלתי צפוי משפחת אוהלסקי הודיעו לנו, שובתי סטלה עוררה את חשדם של השכנים, אשר התענינו ושאלו איזו ילדה מבלה כל הזמן בחברת ילדיהם. זה עורר את חששותיהם ואינם רוצים להחזיק יותר את סטלה אצלם, ומעתה אהיה מוכרחה לקחת את הילדה כל הזמן אתי. ובכן לקחתי את הילדה אתי, כשאני מעירה אותה עם שחר גם בזמן מזג אויר גרוע וסערות, כשאני מחזירה אותה מאוחר בערב, לא פעם קפואה ורטובה מהגשם, לדיר. פעם אחת קרה מקרה שיכול היה להגמר באופן טרגי. בשעות לפני

הצהרים יצאתי עם הילדה מבין השיחים עם הכוונה לקנות לחם אצל פולניה אחת. תכננתי שאשאיר את הילדה לזמן קצר בבית הקומות שהיה של הורי. החנות ובית המלאכה בקומת הקרקע שמדו ריקים, התריסים מלפנים היו מורדים, הכניסה האחורית הייתה סגורה אך לא נעולה. נכנסתי עם סמלה לבית המלאכה. בפנים היו ארונות קיר. פתחתי את אחד הארונות הריקים והסברתי לילדה, שלזמן הקצר של העדרו אני רוצה שתשאר בארון, היות ואני פוחדת ללכת אתה לאור היום דרך רחוב הומה מאנשים. בתי הקטנה סמלה לא מחתה נגד הנראה זו, והסכימה לחכות בשקט לשווי. כאשר כעבור חצי שעה חזרתי מקנית הלחם, כשרציתי לקחת את בתי בחזרה מהמקום בו התבאה, גיליתי לחדת לבי שהיא איננה. נתקפתי בפחד אימים, חשבתי שמרשהו לקח לי משם את הילדה. כל מיני מחשבות חלפו במוחי כמו ברקים. היותי בטוחה שהיא לא הלכה למשפחת אוהלסקי בידעה שאסור לה להראות את עצמה שם לאור היום. אחר כך עלה במוחי הרעיון הנורא, שאולי הילדה שנשארה לבד נבהלה, ובהכירה את הדרך הלכה למחנה העבודה, כי ידעה ששם נשארה הדודה בלינקה. עמדתי על מקומי אובדת עצות, לא יודעת מה לעשות, מלאת דאגה ופחד לגורל ילדתי. אם היא הלכה למחנה הפורעים ההיטלראים יתפסו אותה שם ויהרגו אותה לעיני שאר היהודים, כדי להרתיע אחרים מבריחה מהמחנה. הם יעשו את ההצגה הזו עם הקטנה במסדר, כמו שאנחנו היינו עדים בזמן מסדר לרצח של שני אנשים צעירים. אימת זכרונות אלה גרמה לי להתליש ללכת מיד למחנה ולחפש את הילדה. לא הסתתי הרבה, לא חשבתי על כך שאני מהמרת את חיי על קלף אחד, הלכתי למחנה בדרך אחורית. בהרמי את התיל הגעתי לחצר, ואחר כך בדלגי במהירות על המדרגות הגעתי לסגוריה של בלינקה. כשהיא ראתה אותי אחז אותה גדול, כי לא יכלה להבין את צעד הראשון הזה שלי. אפילו חשש לילדה אסור היה שיוביא אותי לסביבה מסוכנת זו, בידעי שהגסטפו מצוין את העדרנו יום יום במסדרי הנוכחות. בלינקה באה אלי בטענות צודקות בגלל צעדי הבלתי שקול לעבור את סף המחנה. היא שאלה אותי אם אני רוצה לגרום לה לחיות במחנה הנורא של הוצאה להורג, אשר מצפה לי אם אפול לידי אנשי הגסטפו. היא הודיעה לי מהר ובעצבנות שבשעה זו אנשי הגסטפו חוזרים מארוחת הצהרים ותמיד חוזרים מהצד האחורי, כך שלמען בטחוני חשוב שאעזוב את המחנה

דרך השער הקדמי. נפרדתי במהירות מבלינקה, בטיסה מצאתי את עצמי בחצר המחנה ולמרות רצוני, תחת איזה שהוא צו פנימי, פניתי בריצה לכוון הכניסה האחורית. זו היתה ישועתי, זה הציל אותי ממות - באותו זמן אנשי הגסטפו נכנסו דרך השער הקדמי. שמעתי על כך מפי גיסי בלינקה, אחרי זמן מה, כאשר גם היא ניצלה בנס מידיו הפושעים ההיטלראים בזמן המשלוח האחרון.

כאשר יצאתי בשעה טובה מעבר למתחם המחנה, הרגשתי שחלפו רגעי המתח המאירים, אך בכל זאת לא יכולתי להשתחרר מהחששות שהציקו לי, מה יכול היה לקרות לבתי סטלה? נגשתי עוד פעם לבית שלנו כשאני משתדלת שלא יבחינו בי, פתחתי בפעם המי יודע כמה את כל הארונות, כשאני נוכחת לדאבון לבר שסטלה איננה שם. לא התחשבתי בכך שבחופ יום בהקר ולבן, החששות משכו אותי לכוון בית אוהלסקי. היתה לי תקווה קלושה שאולי, למרות האיסור, הקטנה התגנעה לילדים ורצה לשם. לצערי גם שם נוכחתי שבת. בכלל לא היתה שם! הערב ירד, עמדת מדוכאת ועצובה ליד הדלת, כאשר לפתע מרחוק, דרך הדלת שלא היתה סגורה לגמרי, ראיתי את בתי סטלה מתקרבת מכוון בית אוהלסקי, הירתי מאושרת ונרגשת עד מעמקי לבי. רצתי לקראתה במלים - איפה היא היתה כל היום, מדוע עזבה את הארון בו החבאתי אותה עד בואי, האם היא יודעת שגרמה לי כל כך הרבה דאגות וחששות. סטלה שלי ספרה בלי דאגה, שתיכף אחרי שהלכתה היא הרגישה בצורך לשהות בחברת מישהו ונזכרה שלא מזמן שמעה מפי, שבקומה בבית שלנו אחרי ההורים ז"ל התחלקו בדירה שתי משפחות נוצריות; בחצי אחד התגוררה משפחה שכלל לא היתה מוכרת לי, ואילו בחצי השני התגוררה אנה, לשעבר סוכנת הבית של שיכנינו הקודמים, משפחה לגמרי, אצלה היא עבדה שנים רבות. בתי הכירה את אנה היטב. בידעה שאנה בודדה, הקטנה שלי החליטה לקצר לעצמה את זמן הצפיה לי על ידי כך שתשתעשע קצת אצל אנה. לרוש המזל הבקור אצל אנה נמשך הרבה שעות, כי זו האחרונה, בלי לשאול את הקטנה דבר, יצאה מהבית ונעלה את הילדה לכל היום. היא חזרה סוף סוף רק לקראת ערב, ואז שחררה את בתי מהמעצר.

הימים חלפו בחדגוניות, קשים וארוכים, מהנץ השחר ועד ירידת הליל העמוק שהינו בשיחים ובתוך צמחיה, אפילו בזמן גשם שומם, כאשר, רטובות עד לשד

עצמותינו רעדנו מקור, חכינו בקוצר רוח לדמדומים, כדי סוף סוף למתוח את הרגלים הדביקות מבויץ ולהשתדל להניע אותו מהר בתקווה שנמצא במהרה בדיר הנכסף, כדי להשכב מותשות לרגלי העצים ולמשוך כמה שעות של שינה לשכוח את גורלנו הטרגי. פעם לא יכלנו לעזוב לפנות בקר את מקום שהותנו, בתי הרגשה רע מאד. ביום הקודם, בגלל גשמים חזקים, הוצפנו במבול של מים מההרים, עד שנראה היה שאיתני הטבע רוצים להטביע אותנו לגמרי. היות והיינו למרגלות ההר, בין השיחים, היתה לנו הרגשה שהנה הגיע הקץ ליסורינו. מאוחר בלילה בקושי גררתי את עצמי עד למשק של משפחת אוחלסקי, כשאני נושאת את ילדתי על ידי. למחרת הייתי צריכה להשאר עם בתי, כי היה בלתי אפשרי להניח את הילדה מהמקום. רציתי בכל תוקף לקנות משהו לילדה החולה, ולמחרת זו החלטתי להשאיר אותה לבד לזמן קצר, כדי לרוץ לחנות הקרובה, כמובן, כמו תמיד, בלי הסרט המזהה שאני יהודיה על זרועי. כאשר התקרבתי בצער מהיר לרח' פנסקה, את תשומת לבי משכה מכונת שחלפה ביעף, ובה זהיתי את איש הגסטפו הילדרברנד, המפקד העליון של המחנה שלנו. הוא ישב בחברת כלב זאב ענק, המכונת מסה במהירות כפולה לכוון מרז'ניצה, מקום שהותם של החופן האחרון של יהודים. תחושה רעה מאד השתלטה עלי, הרגשתי שהרגעים הבאים יקבעו את חיהם ומותם של הניצולים האחרונים. נרגשת עד עומק נשמת ברחתי בריצה למשק של משפחת אוחלסקי. באותו זמן, כשאני משתפת את גב' אוחלסקי בתחושותי הקודרות, נכנס לדירה כמו פצצה בעלה אוחלסקי, שצעק בהתרגשות גדולה שאני כך בגלוי מבלה בדירתו ובמחנה מרז'ניצה קורים דברים נוראים. כל המחנה מוקף בצבא, קולות של יריות הגיעו למכרה הסמוך שם עבד אוחלסקי. אוחלסקי ואשתו, במורא גדול, צוו עלינו לעזוב מיד את ביתם ואת המבנים הסמוכים. הזעקתי את הילדה כשאני מקימה אותה על רגליה, ואני נאחזת בפניקה ולא ידעתי איפה לשים את עצמי, איפה לקבור את עצמי עם הילדה. ליד הבית, בקרבת מקום, היה שדה גדול מכוסה בשיבולי חיטה שופעים. אוחלסקי הצביע בידו על אותו שדה, שנסתתר שם. זרקתי את עצמי עם הילדה ליער השיבולים השופעות, אשר הסתירו אותנו לגמרי, רק הילדים מהשכנות הקרובה שנעו ממקום

למקום בחברת העצים גרמו לנו להיות ערניות ועל המשמר וכל הזמן להחליף מקום. עד שעת לילה מאוחרת הסתתרנו בין השיבולים כשאנו פוחדות לנוז מהמקום. מאוחר בלילה יצאנו מבין השיבולים בכוונה ללכת ללון בדיר העצים. כשעברנו ליד בית אוהלסקי הם השגיחו בנו, נגשו אלינו ולקחו אותנו אליהם, דבר ששמח אותנו מאד. משפחת אוהלסקי הביעה כלפינו חמלה רבה במצבנו הטרגי, הם גם חשבו על כך שמאמול לא בא דבר אל פינו. ספרתי שלכך כבר התרגלנו מזה כמה שנים ששהינו בין צפרני המנוולים בני השטן. היינו שקועים בשיחה, אשר קודם כל נגעה לאסון של היום, משלוח החופן האחרון של היהודים לאבדנם. אוהלסקי לא יכול היה לשכוח את הרושם הנורא והמדכא שעשו עליו היריות והמשלוח לכליה. לא פעם היה עד ראה למעשי האכזריות של החיות ההיטלראיות כלפי אנשים חסרי מגן. היות והוא עבד בקרבת מקום למחנה הוא ראה ושמע כל מה שהתחולל באותה תקופה טרגית במחנה. כשהיינו שקועים כך בשיחה, מזועזעים עד היסוד מהדברים האיומים שעשו השודדים ההיטלראים, שמענו פתאום דפיקה חרישית ועדינה בדלת. משפחת אוהלסקי המבוהלת פנתה אלינו, אלי ואל בתי - התחבאנה מהר תחת המיטות שאיש לא יבחין בכך. תוך שניה מצאנו את עצמנו, סטלה ואני, תחת המיטות. אז הגיע לאזנינו קולו של אוהלסקי המודיע, שבא אחי שמואל. התקרבו אלינו בריצה, כשאני יכולה להאמין לעיני למראה אותו נס - אחי שמואל ניצל מידו הרוצחים! איזה אושר נפלא! אחי האהוב והיקר מכל! - בקריאה זו התנפלת עלינו, האם אני חולמת? שפשפתי את עיני, כמו מהופנטת חוזרת שוב ושוב - החלום זה או הקיץ? - כשאני מחזיקה בידו, כאילו כחששו שמחזה זה לא יעלם. ואחי שפשף עיניו רטובות מדמעות כשהוא מרים את בתי פעם אחר פעם, בהתרגשות גדולה, כשהוא חוזר על המלים שלא תשכחה ממני לעד: - לשמחתי אין גבול שניצלת מידו הפושעים, נגזר עליך להיות כדי שתספרי לצאצאינו את קורותינו ההיסטוריים המופלאים. התחלתי להתבונן באחי ושמתי לב בכאב כמה נורא השתנה במשך השבועות האחרונים, מהזמן שנלקח על ידי אנשי הגסטפו מהמחנה, נשארנו ממנו בקושי עור ונצמות. למרות רצוני מבטי התעכב על לבושו, שהיה קרעים קרעים, נעליו קרועות לגזרים, כה מעורר רחמים נראה אחי היקר המסכן, כמה היה צריך לסבול עד שהגיע למצב כזה. לאט לאט נרגענו

כולנו אחרי החוריה הראשונה הנפלאה. משפחת אוהלסקי כבדה אותו במשהו חם, אמרו לו לשבת ובקשו שיוספר את תולדות הצלתו היוצאת מן הכלל, רצו לדעת את תולדות אדם יהודי, איך ניצל מצפרני המוות. אחי שמואל ספר את הקורות והחוויות הבאים: - מהרגע שנלקח ממחנה העבודה על ידי הבריונים ההיטלראים, אשר הסיעו אותו יחד עם עוד כמה גברים צעירים לשדה התעופה של סטריי - "לופטשווופה", התעללו בהם בצורה בלתי אנושית. תכנית היום היתה כדלהלן: עם שחר הרוצחים העירו את קרבנותיהם בצרחות פראיות כשהם מגרשים אותם לעבודה קשה ומפרכת, סחיבת גושי אבנים ענקיים, רעבים ומותשים בצעו את העבודה הקשה ביותר אשר בה הרודפים רצו להשמיד אותם. בערב הריצו את כולם למבנה הרוס פתוח מכל הכוונים, על מנת למחרת היום לחזור על אותם ענויים. כך העבירו כמה שבועות. פעם אחת, בשעות הבקר, הגיעה משאית ומיד צוו עליהם לעלות עליה, וכשהיא מוקפת במשמר צה המשאית לכוון בלתי ידוע. אחי החליף מבטים עם חבריו לצרה וגם בעיניהם הוא ראה בהלה ויאוש. הבין שהם חושבים שמסיעים אותם למקום הוצאה להורג ביריות. עצובים ומדוכאים שמו לב שהנסיעה לוקחת יותר מדי זמן מאשר עד היער הקרוב. בנסעם הלאה אחי הכיר, שהם נמצאים בדרך לדרוהוביץ'. אחר כך המשאית פנתה לדרך קצור המובילה דרך יער, אשר כל בני בוריסלב ידעו שמובילה לשערי בוריסלב, דבר שהדהים את כולם, כי לא ידעו איזה מובן יש לחזרה לבוריסלב. אחי המשיך לספר, שוכשהוא שם לב שהמשאית נוסעת לכוון מחנה העבודה שמח מאד למחשבה, שבקרוב יתראה אתנו ויצטרף אלינו, אך מה רב היה פחדו כשהגיע למחנה וראה אותו מוקף לגמרי בצבא. באותו רגע הבין שאנשי הגסטפו הביאו אותם למשלוח, על מנת לשלח את כולם יחד לפלשוב. כשהגיע לחצר המחנה ראה את שארית היהודים עומדים בקבוצה, וביניהם פנים מוכרות של ידידים. אנשי הגסטפו צוו על אלה שהגיעו לצאת מהרכב ולהעמד בטור. ליד אחי עמד מכר טוב שלו, שבמרידות רבה אמר לו - אנחנו הבחורים הצעירים נוסעים להשמדה, הנשים הרבה יותר פקחיות מאתנו. כפי שאתה רואה, אשתך בלינקה איננה כאן בין הנאספים בחצר, גם אחותך והילדה אינו, אולי הן תזכינה לשחרור ואילו אנחנו האומללים נוסעים לאבדננו.

אחרי המשיך וספר שנפשו היתה נסערת, לא יכול היה להשלים בשום פנים עם הרעיון שהוא נוסע לאבדנו, ואולי לחזרת הענווים והיסודיים בהם התנסה לפני זמן לא רב. הוא החליט נחרצות בנפשו, שבשום פנים ואופן לא יגיע לפלשוט, החליט להמר את כל חייו על קלף אחד - הוא ינסה להמלט ולהציל את נפשו. על מספר קטן של יהודים שמרו המון שומרים אנשים גסמפו שהסתובבו סביבם, לכן באותו רגע אי אפשר היה להסתכן בבריחה, אך מוחו פעל בקדחתנות, איך להחליט מצפוני המוות. כאשר אחרוני היהודים מצאו את עצמם על קרון המשא, תחת משמר של השודדים ההיטלראים, השתדל אחי בכל כוחו למצוא מקום ליד חלון, על מנת שיוכל להוציא אל הפועל את התכנית שנולדה בראשו ולקפוץ ברגע המתאים מן הרכבת הנוסעת. כשהוא צמוד לחלון הוא התבונן בתשומת לב לשדות שחלפו על פניו, העצים והעמודים שעמדו לאורך המסילה. כך הוא שם לב למקרים שגם אחרים רצו להנצל בקפיצה מהרכבת הדוהרת, אך לצערו הוא ראה שאלה שלמזלם הרע נפלו ליד העמודים הנמצאים ליד המסילה לא התרוממו יותר ממקומם. היו גם כאלה שקפצו ומיד רדפה אחריהם סדרת יריות, והרכבת דהרה הלאה, חרשת וחסרת רגשות, מובילה קרבנות לקראת מותם.

למרות אותן קפיצות בלתי מוצלחות החליט אחי שמואל לפעול, הוא רק חכה לרגע שהרכבת תמצא בעקול הדרך ותהיה פוכרחה להאיט, ובאותו רגע הוא יקפוץ. בנשימה עצורה הקשבתי לספוריו של אחי, וכשהגיע לנקודת השיא, שקפץ מן הרכבת הדוהרת, נשימתי נעצרה מרוב התרגשות. אחי המשיך לתאר את מה שעבר עליו: כאשר קפץ מהרכבת למזלו נפל על ערימת חול, נחבל מעט אך לא נפגע. הוא היה נרגש עד עומק נשמתו מהצלחו הנפלאה. הוא התרומם מהאדמה, מסר לעצמו דין והשבון שהוא נמצא הרחק מבוריסלב ויהיה עליו ללכת קילומטרים רבים ברגל. הוא לא התרגש מכך יתר על המידה והחליט לעבור את הדרך לבוריסלב בדרכי יער צדדיות, כדי לא לסכן את נפשו בהליכה בכבישים ראשיים. שעות רבות הלך בצעד מהיר בלי לחוש עיפות, רצה להגיע במהירות הגדולה ביותר למטרה הנכספת, כדי להצטרף. ליקיריו הזקוקים לעזרתו. כאשר הגיע לפרוור של בוריסלב, נוביצ'ה, ראה לחדדתו קבוצה של אוקראינים צעירים עובדים ומנהלים שיחה ערה בשפה האוקראינית. פני

כולם היו מוכרות לו היטב, הוא הכירם כלאומנים בסתר, מיד ראה שאורבת לו סכנה מצידם. גם האוקראינים הצעירים הכירו היטב את אחי, לא פעם היו באים לחנותו בענין קנית או שכירת אופניים. הם מיד עצרו אותו ובקול מלא חשדות פנו אליו בשפה האוקראינית, איך זה, מה הוא עושה כאן, הרי כבר אין יהודים בבוריסלב. מלים אלה עשו רושם עצום על אחי, אך הוא אזר אומץ וענה שהגרמנים אמרו לו ללכת, אז הוא הולך. כאשר התרחק מהם בשעה טובה, הוא חש באופן איסטינקטיבי, שההשגחה העליונה פרסה מעליו את כנפיה המגינות.

כאשר אחי שמואל מצא את עצמו בשעה טובה בבוריסלב, הלך בדרכים אחוריות לכוון שער הקרפטרים, הלך בכוונה לכוון זה בידעו שבמרחק לא רב, בשדה, נמצא הבית של משפחת אוחלסקי, אשר אליהם התכוון להגיע ולבקש מקום לינה, וכאשר ראה באופן בלתי צפוי אצל משפחת אוחלסקי אותנו שלמות ובריאות, נתן חירות לשמחתו הגדולה בחזרו שוב ושוב, שמה שאנחנו חווים עתה הוא כמו באגדה הדמיונית ביותר, לא יאומן אך בכל זאת אמיתי. מרגע זה התחלתי להאמין אמונה שלמה בנס הגדול של הצלתנו מידי הבריונים ההיטלראים.

באותו לילה שזכר לעד צפתה לנו עוד הפתעה נעימה. כשהיינו שקועים בשיתה עם אחי, שמענו דפיקה שקטה ודיסקרטית בדלת, קול חרישי אמר מבעד לדלת: פתחו בבקשה, זו אני, בלינקה. מיד פתחנו את הדלת ולעינינו נגלו פניה הכחושות של בלינקה. נדמה היה שלשמחתנו אין גבול, הצפנו אותה בשאלות מלאות סקרנות איך היא הצליחה להנצל מהמשלוח האומלל. בלינקה ספרה את הספור הבא: ברגע הקריטי, כאשר הצבא המזוין הקיף את המחנה בצורה הדוקה, מיד הופיעו בחצר המחנה הפושעים ההיטלראים, אשר גרשו מכל הכוונים את היהודים האומללים למקום כינוס אחד. בלינקה, בעלת שליטה עצמית כמו תמיד, לא נכנעה לפניקה והשתדלה לחשוב בצלילות ובקור רוח איך להשתלט על המצב. היא זכרה שבמחנה יש כמה אנשים, אשר - כך שמעה - יש להם מתבוא. היא השתדלה להמצא במהירות האפשרית בקרבת אנשים אלה, בהבינה שללא דחוי הם ירוצו למתבוא. כל מחשבותיה הוכיחו עצמן כצודקות, כאשר רצה לחצר בין הראשונים חפשה מהר בעיניה את האנשים המוכרים לה ורצה

מיד אחריהם. כאילה שלוחה רצה בעקבות האנשים אשר דרכם הקצרה הובילה למחבוא שנעשה במיוסנות. בלינקה תארה את המחבוא בו ניצלה ממנוות כאחד שהיה מסווה היטב. כאשר המסתתרים מצאו את עצמם בין שני קירות, הרגישו הרגשת תקוה שיד הפושעים לא תשיגם. בקיר בו היתה הכניסה למחבוא, אף עין אדם לא היתה יכולה להבחין שאפשר לפרק אותו, דבר שתוקן מיד, כאשר כולם מצאו את עצמם מעברו השני של הקיר. המנוולים כמו תמיד חפשו בכל מקום, שברו, אומללים רבים התגלו ונשלחו למקום ההשמדה. המחבוא בו בלינקה ועוד כמה אנשים הסתתרו לא התגלה, והודות לכך הם לא נשלחו להשמדה. לפני שברחנו מהמחנה שתפתי את בלינקה בידועה שהובטחה לי עזרה מסוימת אצל משפחת אוהלסקי, דבר שהוסיף לי אומץ לברוח מהמחנה. על כן גיסתה שמה את פעמיה ישר למשק ועל משפחת אוהלסקי, בתקוה למצוא אותנו שם. מה עצומה היתה שמחתה שבהכנסה מצאה שם גם את בעלה, אחי, סגור הטוב.

אותו לילה איש מאתנו לא עצם עין אפילו לכמה דקות. עד עלות השחר שוחחנו בלחש, ובעלות השחר היינו מוכנים ללכת אל בין השיחים והעצים מכניסי האורחים האדיבים שהיו בקרבת מקום. קבענו עם בעלי הבית, שמאוחר בערב נבוא לאכול משהו, כמובן שאחרי יושלם עבור זאת. משפחת אוהלסקי סברה שהמשך הלונה בדיר עם העצים תהיה מסוכנת עבורנו ועבורם. הם יעצו לנו לעבור את הלילות במקלטים נגד הפצצות, בידעם שהלילות קרים ואי אפשר יהיה לשהות בין הצמחיה תחת כיפת השמים.

מאותו רגע החלו נדודינו. עם עלות השחר יצאנו מהמקלט הלילי אל המסתור היומי. במקלטים אף פעם לא התכנסנו אפילו, היינו תמיד ערים וקשובים לכל רעש שהגיע מהחוץ, מחשש שאיזו כף רגל אדם עוינת תשבית את מנוחתנו. במקלטים היו לפעמים ספסלים, כולנו היינו יושבים, אני לקחתי את ילדתי על ברכי כשאני מחבקת אותה, שתדום. הקטנה היתה נרדמת אך היתה רגישה לכל תנועה ושלנו ומוכנה לקום על רגליה ולפתוח במנוסה.

פעם אחת היינו במקלט שהיה הקרוב ביותר לשיחים. באמצע הלילה שמענו כרשהו נכנס, וראינו לפנינו גבר שלא היה מוכר לנו, אשר בראותו אותנו התבונן

בנו בעיון כשאירנו מוציא הגה מפרו. אולי הבין שאנחנו נרצולים אומללים המתחבאים בבורות ובמקלטים. אחר שראדם זה יצא, עצבנו מיד מקלט זה ואף פעם לא נכנסנו אליו יותר, כלחשש שירטמנו לנו מלכודת. עברו עלינו ימים קשים ללא בית, היו סערות וגשם שוטף, לא פעם נדמה היה שנטבע. קפואים ורטובים עד לשד עצמותינו קשה היה לנו לצאת מאזור הצמחיה. כתוצאה מהגשמים האדמה הפכה בריצה טובענית ממנה לא יכלנו למשוך את רגלינו המאובנות. פעם אחת, כשהיינו במצב לא נעים זה, אמר אחי שמואל בקול מפורמר, שהילדה רטובה לגמרי, רועדת מקור, עלינו בכל מחיר להכנס לאיזה שהוא מקום כדי להתחמם ולישון לפחות לילה אחד מבין לילות רבים ללא שינה. נגש לבית שלנו הנמצא ברח' פנסקה / קושצ'ושקו. בחלק אחד של בית זה גרה אנה, שנהלה את משק הבית אצל משפחת לנטנר, היא בודדה, אני מקוה שהיא לא תסרב לתת לנו מקום לינה. ברצון הסכמנו להצעת אחי, שמחות לעזוב את הביצה הטובענית. היתה שעת ערב מאוחרת כשהגענו לביתנו. לפני שנכנסנו נקינו את נעלינו המכוסות בוך. עלינו במדרגות לקומה הראשונה ודפקנו חרישית, וכשנכנסנו ברכנו את אנה בנימוס. מיד אנה ראתה שאנחנו רטובים לגמרי ורועדים מקור. עלינו שמדאיגה אותנו מאד הילדה הקפואה, שעלולה לחלות. אחי צירן שבהתחשב בילדה הוא מבקש אותה מאד שתמלא את בקשתו ותתן לנו ללון הלילה אצלה. בשמעה זאת היא מיד הגיבה במלים, שבעד שום הון שבעולם לא תחזיק אותנו אצלה אפילו לילה אחד, כי אינה רוצה לסכן את ראשה בגלל החזקת יהודים. האם ידוע לנו מה השלטונות הגרמנים עושים לאנשים המטפלים ביהודים? תולים אותם במקום צבורי, כדי שכלם ידעו איזה עונש נורא מקבלים עבור מתן עזרה ליהודים. בשמעי את מסקנותיה של אנה מיד אחזתי ביד הילדה ובעמדי בדלת הכניסה פניתי אל אחי: אל תבקש יותר, במקום שמסרבים אסור לבקש שוב, נלך למקום ממנו באנו, ועם המלים "לילה טוב" סגרתי את הדלת. אחי ובליונקת חשו אחרי. בחוץ היה לילה גשום ספוג רטיבות וקור. לא התחשק לנו ללכת למקלטים רחוקים, גם בגלל שעת הלילה המאוחרת. אחי הוביל אותנו למקלט הנמצא ממש ליד ביתנו. נכנסנו למקלט, ראינו ספסל והתישבנו. בקושי הספקתי לקחת את ילדתי על הברכיים, במטרה להרדים את הקטנה, כאשר לאזנינו הגיעו רעש וקולות מורמים בשפה הגרמנית. אז ראינו אור

בכל הבית, בעלית הגג וגם במרתף. בחדר המדרגות היה חלון, מהמקלט יכולנו לראות את תנועת האנשים האלה, שנמצאו בכל מקום, מלא, גם בחלון הגדול בדירתה של אנה ראינו כמה אנשים מסלובבים. קפאנו מפחד, בלחש קבענו שאלה גרמנים העורכים חפוש בבית. כבר בלי מלים הבינונו שמחפשים אותנו. מצאנו את עצמנו שוב מוקפים במלכודת, המקלט שלנו היה קרוב מאוד לבית, לזוג מהמקום היה מסוכן מאד, יכולנו להפגש פנים אל פנים עם הפושעים, נשארנו במקום כשאנו מאובנים, בצפיה מה יקרה הלאה. סוף סוף הגיעו לאזנינו דפיקות הנעלים היורדות מהמדרגות וקולות רמים שהגיעו כבר מחדר המדרגות. היינו מלאי חשש וחרדה, שהשודדים ירצו לערוך חפוש גם בחצר, כי אז הם היו מגלים אותנו. בהקלה גדולה שמענו את הצעדים המתרחקים, האורות בחלונות כבו, השתררה דממה מוחלטת. כל הלילה ישבנו חבוקים ומצפים בחוסר סבלנות לעלות השחר. כאשר בקושי התחיל להאיר היום יצאנו מהמקלט לכוון החלון היוצא לחצר, כי רצינו לקבל מפי אנה מידע מקיף אודות הבקור המאוחר של אתמול. בקול חרישי התחלנו לקרא לאנה, בבקשנו אותה שתפתח את החלון. תוך זמן קצר הופיעה אנה בחלון ובקול מפוחד אמרה, שאתמול בלילה נערך חפוש בכל הבית. המשטרה הגרמנית חפשה יהודים המסתתרים בבית זה, על סמך הלשנה שיהודים מסתתרים אצלה. השכנים ודאי ראו אותנו נכנסים ומיד הודיעו למשטרה. ברחו מהר מכאן ואל תראו את עצמכם כאן יותר, כי אתם מסכנים גם אותי במוות במוח!

כששמענו מפיה של אנה אשור מלא להשערתנו בקשר לחפוש שנערך על ידי הגרמנים המחפשים יהודים, התחלנו לברוח כל כך מהר כאילו הגרמנים כבר רודפים אחרינו. עברנו במהירות כפולה את המרחק המבדיל אותנו מהמחסה שנותנים לנו השיחים והצמחים השופעים, וברגע מסוים שמתי לב שאחרי שמואל ובלזנקה נעלמו מעיני. נשאיתי לבד עם הילדה שלא יכלה לרוץ כל כך מהר. כל סביבת השיחים הגדולים האלה נמצאה למרגלות הר ענקי, כולם היו דומים זה לזה כתאומים, ליד שיחים רבים נעמדתי כשאני קוראת בקול חרישי בשמות אחי ובלזנקה, אך לשוא, לא סימן ולא זכר להם. ידעתי שלא אוכל למצוא אותם בג'ונגל הזה, הייתי צריכה להשלים עם המציאות ולהכניס גם כן עם הילדה בין השיחים. שם, שקועה במחשבות נוגות, איר

יראה המשך מאבקנו בגורל, אנשים אכזרים, שכנים משנים רבות אתם חיינו על אותה אדמה דור אחרי דור, רצו את אבדנו. הורי תמיד היו נדיבים כלפי כולם והתיחסו יפה לכל אחד, תמיד היו להם רק מלים טובות לאנשים בלי להתחשב במוצאם.

את מחשבותי הקודרות קטע קולה של בתי סמלה, ששאלה כמה זמן יארכו חוסר הבית והרעב שלנו, אך יחד עם זה מבטה היה מלא תקווה שעודד אותי להמשיך המאבק. שוב עצמו לפנינו מלטולים, סבל ומזג אורר גרוע, במחשבותי הייתי כל הזמן עם אחי וגרסתי, לא ידעתי לאן נעלמו. החלטתי לגשת עם הילדה בשעות לילה מאוחרות לבית אוהלסקי, בתקווה שאולי הם יודעים משהו; אולי אחי השאיר איזו שהיא הודעה עבורי. הפעם תקותנו לא נכזבה, כשהיינו כבר קרובות לבית אוהלסקי ראינו את אחי שמואל, הלך כאילו לקראתנו, כבר חזר מבית אוהלסקי בחשבו, שאולי יראה אותנו שם או איפה שהוא בדרך. התחבקנו בחום כשאנחנו שמחים מאד מפגישתנו. אחי לקח את הילדה על הידים ואמר: סבלכם כבר נגמר, אני לוקח אתכם למקום טוב, שם דולק הגז, חם, ונהיה יחד.

הלכנו לכוון הרחובות דלי האוכלוסין של פוטוק גורני, בכוונה להגיע למחבוא הנכסף. בדרך אחי ספר לי הכל, מהרגע בו איבדנו קשר ואבדנו אחד לשניה, נרגשים ומבוהלים מהחפוש שערכו הגרמנים שחפשו אותנו. ובכן, כאשר נשאר לבד עם בלינקה חש את כל היאוש של נדודינו הקשים, אנו מטלטלים רעבים בחורים ומקלטים נגד הפצצות, הבין שככה אי אפשר להמשיך ונשבר פיזית ורוחנית תחת לחץ הגורל שהתנגד לנו. ואז עלתה במוחו דמותו של פילק. זהו פולני אותו הוא מכיר זמן לא רב, הוא גם ידע שהוא מחביא אצלו יהודיה אחת אשר בנה השאיר אצלו ושום שוכר גבוה. לפני כן הוא לא חשב על פילק, היות ולא סמך עליו יתר על המידה. הוא ידע שהדרבון העיקרי אצל פילק הוא הכסף, השגת הכסף נותנת לו אפשרות לשים עינו לעתים קרובות בכוס. בסופו של דבר, כשראה שלא נוכל לנצח בקרב שלנו, פנה אל פילק, אשר את כתבתו הכיר. הוא התקבל יפה על ידי פילק, וכן הגיעו להסכמה בענין הכסף, ששולם מיד, לשביעת רצונו של בעל הבית. בדרך למחבוא אחי ספר לי את הכל, כשהוא מחזק את רוחי במלים מלאות עזוד ותקווה. הייתי אסירת תודה מאד לאחי היקר, אשר על ידי ההליכה המסוכנת ברחובות העיר סיכן את עצמו עבורנו

בלכתו לקראתנו וחפושיו ועשה כל מה שהיה ביכולת אנוש כדי להצילנו מהשמדה. השתדלנו ללכת בדרכי קיצור לפוטוק גורני, על מנת להגיע למטרה הנכספת כמה שיותר מהר. בקטע הרחוק ביותר של רחוב כאילו שומם מדירים, הגובל כבר בשדות ריקים, עמד בית בודד בן קומה אחת בו התגורר פילק עם משפחתו. במרחק לא רב היו כמה מכרות נפט. נגשנו לבית המואר, בקצה קיר אחד של הבית הקטן היה מבנה נוסף, בצורת חדרון עשוי מקרשים ספוגי נפט. ליד החדרון אחי עצר ואמר - הגענו למטרה. הוציא מכיסו מפתח ופתח את דלת החדרון. עברתי בקרב יקירי את סף המחבוא שלנו; אור קלוש האיר את החדר הקטן, ראיתי קבוצת אנשים יושבים על האדמה ופניהם מופנות לדלת הכניסה. בין הפנים שהיו מוכרות גם לי חפשתי בעזרי את גרסתי, ששפחתי לראותה, ובברכי את כולם באדיבות עברתי את סף החדרון הקטן יחד עם אחי ובתי סטלה. במחבוא ישבו כורעים שלשה גברים אשר הכרתי היטב. היו אלה וריס, פוטש והורושובסקי, היו אלה ניצולים מהאקציות והמשלוחים. נשארנו בודדים ממשפחות מרובות נפשות, שהו גם כן במחנה העבודה ובשלב האחרון ברחו מהמחנה כדי להסתתר אצל פילק, אשר אחד מהם הכיר מזמן והתקשר עם חבריו לצרה. למרות מקום מסתור ארעי כל כך, האנשים ששהו בו לא הראו פחד וחשש, היו שקטים ושלוים, רק בגעגועים חיכו לבוא השחרור. במחבוא בו היינו היה נוסף על הבור גם חבור מים. הגז הגיע בקלות, היות והבית היה בקרבת מכרה הנפט, דבר שעשה את שהותנו בערבים הקרירים לאפשרי, בהאירו ובחממו את המקום הקטן בו שהינו. באותו ערב מאוחר, אחרי הגיענו למחבוא, הופיע מיד מארחנו פילק ודרש ממני תמורה שמגיעה לו עבור העזרה שהושיט לנו. בתודה הושפתי לו את הסכום המגיע והבעתי את שביעות רצוני שאנו נמצאות תחת קורת גג, והבעתי את תקותי שאולי בקרוב נזכה לחירות המיוחלת. הרגשתי בזרם של אנרגיה ואומץ חדשים, בהיותי בקשר הדוק עם אחי וגרסתי. בישיבה על השמיכה על הרצפה הקשבנו לספוריהם של אחינו לצרה, אשר בכאב לב הזכירו זמנים מאושרים רחוקים, כשהיו בקרב יקיריהם אשר נקדעו לנצח מחייהם ביד הפושעים ההיטלראים.

בימים הראשונים של שהותי במחבוא סיפק בעל הבית לכלם חתיכת לחם אחת לאדם ליום. בימים הבאים התנצל לפנינו; שאי אפשר להשיג לחם בשום מקום, לכן הביא

לנו קצת גריסי שעורה וקצת מלח, ויעץ לנו לבשל את הגריסים במים, כדי להזין את עצמנו במשהו. פעם ביום אכלנו גריסים מבושלים במים ומלח, כשאנו מקבלים הכל ברוח טובה.

פעם אחת, בשעת ערב מאוחרת, תקפה אותנו כאילו חולשה בלתי צפויה. בידענו שמאחורי הבית של בעל הבית משתרעים שדות רחבים ועצים, רצינו לשאוף אויר צח. בחוץ היה שקט ושלום, ברגע הראשון לא השגחנו בדבר, אחר כך במרחק מסוים מהבית ראינו שכל השדה מלא צבא גרמני. בראותנו זאת נבהלנו והתחבאנו מאחורי העצים. למזלנו הם לא הבחינו בנו, ברחנו מפחדים והתחבאנו במחבוא, כשאיתנו מבינים איזו משמעות יש להמצאות הצבא הגרמני בשממה זו.

מאותו רגע מקלטנו השקט כהיה לרועש וסוער מאד, יומם ולילה הגיעו לאזנינו התפוצצויות כבדות, קולות מבשרי רעה של תותחים רעם. לא ידענו מה צריך לחשוב על זה, כאשר בדלת מחבואנו ניצב בעל הבית פילק שהודיע לנו, שהוא ובני משפחתו עוזבים את ביתם ומחפשים מקלט נגד מטוסים, היות וכאן, בגזרה זאת, החזית התקרבה ומתחולל קרב דמים בין הרוסים והגרמנים. לנו אסור לעזוב את המקום כי אנו יהודים, אפילו אם נמצא בעיצומו של הקרב - והגורל יקבע מה יהיה אתנו. במלים אלה עזב אותנו פילק. באותם ימי אימה ופחד, כאשר רעם התותחים החריש אותנו בלי הרף, פתח אחי שמואל מעט את דלת החדרון ברצותו לראות מה קורה בחוץ. מיד נסוג מבוהל ונגש אלינו כשהוא נרגש מאד ממה שראה בחוץ. הוא ראה פגזים שנופלים כמו פצצות וחופרים בורות עמוקים באדמה, הם נפלו בכל מקום וגם מסביב לחדרון שלנו. אחי היה מודע לכך שאנו נמצאים בעיצומה של אש הקרב המתחולל בין הצדדים. אכל אותו חשש גדול, מה יהיה אם כזה פגז ממית יפגע בחדרון הרעוע שלנו העשוי מקרשים, זה יהיה סופנו, יגמור את חיינו עבורם נאבקנו כה קשה במשך שנים כה רבות בהיותינו בצרנו המפלצת ההיטלראית האכזרית. ראיתי את אחי שקוע בראוש, כמעט יצא משווי משקלו הנפשי. הוא קרא לכלנו לעזוב במהירות האפשרית את מחבואנו, לאור הסכנה האורבת לנו. הוא יעץ לעזוב מיד את המקום המסוכן ולרוץ לחפש מקלט נגד מטוסים. כששמעתי

מפני אחר על הסכנה האורבת לנו, על פגזים ובורות סביבנו, נגשתי למרות רצוני לדלת החדרון, כי רציתי לראות במו עיני, בתקנה להרגיע את אחי ואת עצמי. פתחתי מעט את דלת החדרון ונסוגתי מיד בסגר את הדלת, כאילו למראה פורענות איומה. מה שראיתי הפחיד וזעזע אותי עד עמקי נשמתו: פגזים כבדים נפלו ברעש ושריקה מפחידה, כשהם חורשים עמוקות את האדמה. חשש כבד אחז בכלנו, מרוב התרגשות לא ידענו מה צריך לעשות - לרוץ, לחפש מקלט, או להשאר במקום המסוכן ולמסור את עצמנו לחסדי ההשגחה העליונה? עניתי שאני פונדת לרוץ עם הילדה לחפש מקלט, באש המלחמה, והלואי שאלהים ישמור אותנו מאסון. כלנו נשארו בחדרון נתונים לחסדי הגורל, אשר לא הכזיב אותנו. רעם התותחים הנורא נמשך עוד כמה שעות, עם שחר הכל כאילו השתק, נאחנו אכתה רווחה גדולה. תוך זמן קצר הופיע בעל הבית שלנו, פילק, אשר נעמד בדלת החדרון ואמר פלרים שאנו, הניצולים, נזכור עד סוף חיינו: אתם חפשיים, כאן בחדרון שלי זכיתם להגיע לרגע המאושר, לשחרור מיד הפושעים ההיטלראים. הצבא הרוסי המנצח הביס והכה את צבא האויב, ואתכם, הנרדפים בצורה אכזרית, שחרר. היה זה תאריך היסטורי הזכור לנו היטב - יום 8 באוגוסט שנת 1944. עמדנו כלנו בחדרון מאובטחים, לא היינו מסוגלים להאמין לידיעה נפלאה זו.

כשפילק ראה מה קורה אתנו ירע לנו לצאת בשקט מהחדרון לחצר, כדי להקשיב לשיר ששיר הצבא הרוסי. בחוסר בטחון ובהסוס יצאנו החוצה, לאזנינו הגיעו כמעט בבירור מילות השיר הרוסי "לבלבו אגס וגם תפוח". בשיר זה הם קבלנו אותנו, אתרוננו הניצולים היהודים.

רק אז האמננו לשחרורנו, וקבלנו אותו כמעט בשוורון רוח. לא נפלנו איש בצרועות רעהו בהביענו בקול את שמחתנו לשחרור. השמחה הורעלה. ידענו, שבני משפחתנו הקרובים, ידידים וכל עמנו נכחדו ביד ההיטלראית הפושעת. יצאנו מהמתבוא המוכים, כאילו מחוסרי הכרה למחצה. היינו רק צל אנוש, על כן השמחה והחיים, הכל כבה בנו.

הודינו יפה לפילק ובני משפחתו על טפולם בנו ויצאנו לכוון פוטוק גורני כשפעמינו מכוונים לרח' קושצ'ושקו / פנסקה, מקום מגורינו לפני הגרמני. בדרך

ראינו המון צבא רוס; רבים הובילו סוסים, מגודלי שיער, חלקם הגדול עם זקנים ארוכים. הלכו כמו אחרי עמל קשה ומרגע, צעדו לאט, כאילו עיפים ומותשים. אפשר היה לראות בקלות כמה קשה היה להם להתגבר על האויב.

אחינו לצרה, הגברים שהיו יחד אתנו המחבוא, נפרדו מאתנו. אנו, כלומר ארבעתנו, אחי שמואל, גיטתי ואני עם בתי סטלה, גם כן הלכנו בלי למהר, כי לא היה לנו לאן ללכת. איש לא חרבה לנו, נשארנו לבד ממשפחה מרובת נפשות. בתי סטלה בקושי החזיקה את עצמה על רגליה, מותשת, מוחלשת, חולה, כשלרגליה שתי נעלים שמאליות לוחצות, שמצאנו אחרי המשלוח הבלתי נשכח כאשר אני ובתי נצלנו בנס ממוות. אחר כך, כשברחתי עם בתי ממחנה העבודה, נעלתי לרגליה שתי נעלים שמאליות, לא דומות אחת לשניה, כל אחד מיוג אחר. כל הזמן המסכנות שלי נעה וברחה כשלרגליה שתי נעלים שמאליות לוחצות.

היום, אחרי שנים רבות, כשאני חוזרת בזכרוני לאותן שנים רחוקות וטרגיות של הברבריות ההימלאית, כאשר כבר רכלנו לעזוב את החדרון שלנו בבני חורין, הקטנה שלי הייתה יחפה. בזכרוני נשארו שתי נעלים שמאליות לוחצות שנעלתי לרגליה ובהן הייתי צריכה לסחוב אותה, כי ללכת בהן לא יכלה.

כשאני מובילה את בתי לאט בידה, הגענו לרח' פנסקה, לביתנו העומד שם. לא היה בשביל מה להכנס, כי הוא היה תפוס על ידי דיירים. לא רחוק מביתנו פגשנו את סבינקה סגל, הודות לה ברחנו ממחנה העבודה. בימים האחרונים של שהותנו במחנה העבודה הרא כל הזמן שדלה אותי לעזוב אותו כמה שיותר מהר, כי שהינו שם כמו על הר געש שאיים במבול. סבינקה ספרה לנו, שהוילה של העשיר הידוע, הרמן בלוך, הנמצאת מול הבית שלנו, עומדת בינתיים ריקה. בעוד כמה ימים ודאי תתפס על ידי השלטונות הרוסיים. היא יעצה לנו שנתפוס כולנו באופן זמני איזה חדר, עד שיפנו עבורנו דירה. ארבעתנו, יחד עם סבינקה, נכנסנו לוילה הריקה לגמרי של בלוך, שבה לא היה אפילו רהיט אחד. התמקמנו באחד מהחדרים הרבים כשאנחנו יושבים על הרצפה העירומה, דבר שקבלנו באדישות.

בינתיים אחי שמואל נהיה מודע לעובדה שאינו זוכר כבר מתי היה למי מאתנו

משהו בפה, כולנו שכחנו שאדם חי חייב להזין את עצמו במשהו כדי להמשיך להתקיים. גם במקרה זה, כמו בתמיד, בא לעזרתו אחר, שערך חפושים להשיג מה שלא היה. תוך זמן קצר הוא הופיע מרוצה, כשהוא נושא חתיכת בשר סוס שקנה. שמחנו והזננו את עצמנו על ידי חלוקה חסכנית של הבשר במשך כמה ימים. יחד עם זאת אחר שמואל התחיל לשפל בנושא הדירה, סדר במשרד הדיוור רשיון לתפוס אחת מהדירות שלנו. מה גדולה היתה תדהמתו, כאשר בא לבית שלנו וראה שדירה אחת ריקה. תוך זמן קצר נודע לו, שהאנשים שהתגוררו שם הסתלקו מיד ברגע בוא הסוביטים, כי חששו פאחריות שגרמו לא אחת לאבדן יהודים.

אחרי שהשגנו את החירות המוחלטת, הרגשנו במעמקי נשמתנו את בדידותנו. איש לא שמח אתנו, איש לא קבל את פנינו. בכל בוריסלב ניצלו מהשפדה בקושי כמה מאות יהודים, מתוך עשרים אלף תושבים יהודים לפני מלחמת העולם השנייה.

הפסנו את דירתנו כשאנו נכנסים אליה בידיים ריקות. הדירה היתה ריקה לגמרי, מרוקנת מהכל. בדירה נשארו רק מים, תאורת חשמל וגז. התמקמנו על הרצפה העירומה, כבוידים, אדושים לכל, איש לא טפל בנו, משום מקום לא באה כל עזרה.

המלחמה האכזרית המשיכה להשתולל כשאינה מביאה לאיש הקלה בסבלו. הימים הראשונים אחרי השחרור השאירו בנו את סימניהם: נשארו בלי אמצעי מחיה, בלי לחם... נאלצנו לצאת מהבית עם שחר לגבי זרים, על מנת לחפור כמה תפוחי אדמה ולהתנדף מהר, כדי שאיש לא ישגיח בנו. בשכבי רעבה על הרצפה הערומה, עם ריקנות בלב, ראיתי את העתיד המתקרב, בו אאלץ לצעוד במשך כל חיי בודדה עם הילדה אשר, כך הרגשתי, אבדה את אביה ואני את בעלי. אף פעם לא השתעשעתי בתקוות שוא, בחשבי על איזו הצלה נוסית על אנושית שלו, דבר שהיה מתאים לספורי אלף לילה ולילה. רציתי רק לדעת מתי נפל פיליפ ז"ל, המעונה המסכן.

חזרתי בזכרוני לתקופה כשהביאו למחנה העבודה של בוריסלב את אחרוני היהודים ממחנה העבודה של דרוהוביץ, אחרי הסלקציה וחיסול המחנה. חפשי בין האנשים שהגיעו מדרוהוביץ את בעלי ז"ל אך הוא לא היה. באותו זמן הוא כבר לא היה בין החיים.

החלטתי בלבי לא להיות יותר למעמסה על אחר וגרשתי. לאחר היקר והאציל

היו מספיק חובות ובעיות אתי ועם הילדה בזמן הגיהנום ההיטלראי. עכשיו, כשזכינו לשחרור ולהוולד מחדש, דרכי מובילה לדרוהוביץ', ויהיה עלי לעמוד בנסיון זה בחיי, כדי לראות שם את הריקנות והחורבן אחרי קרובי ויסקי. בשעת חצות, כששוכבנו על הרצפה הערומה הקשה שקועים בשינה עמוקה, המעניקה שכחה, תמיד העיר אותנו אחי שמואל במלים שלא תשכחנה: קומו ילדי ושמחו, ראו - הדלקתי את החשמל המאיר באור גדול כל פינה, אור החשמל מסנוור יוצא דרך החלונות, ואנו יכולים לשכב בשקט, בלי חשש, אנו לא פוחדים יותר מההידרה ההיטלראית. הצבא הרוסי המנצח שחרר אותנו מסבל ומוות שארבו לנו. כאשר ברגע זה הערתי אתכם ואני מדבר אליכם, בעצמי איני יכול להאמין לאמיתות מילותי המדברות על החירות שזכינו בה, מחדש ועל השחרור. כל לילה חזרה אותה הערה מהשינה, כשאנו מוצפים באור מסנוור שהקיף את כל הדירה. אחי, שרצה לוודא את אמיתות דבריו בקש שנאשר את הנס היוצא מן הכלל שארע, שאנו, אחרוני הנרצולים היהודים, נשארנו בחיים.